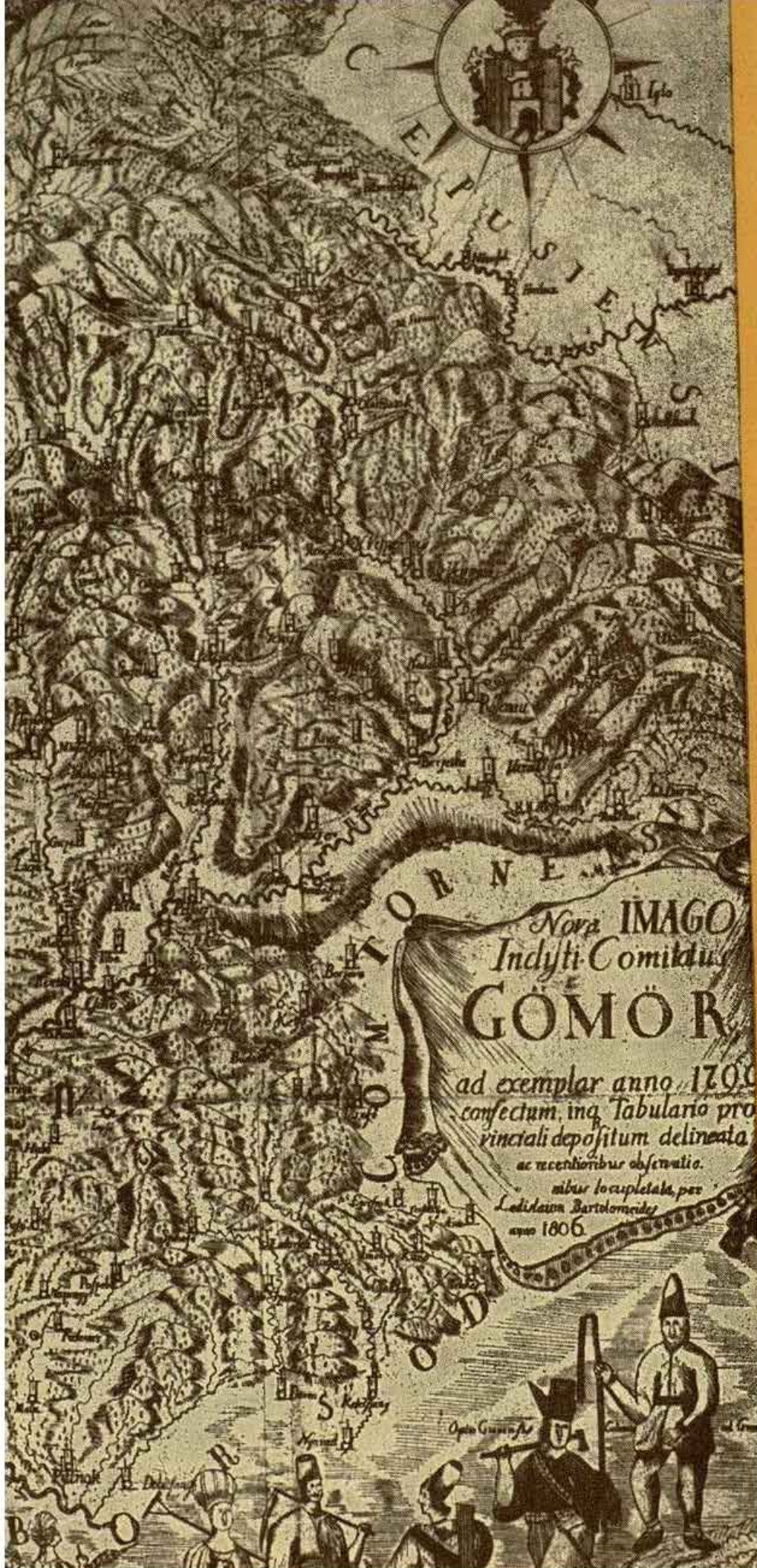

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

2

IX

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1961

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

O B S A H

STÚDIE

Ján Michálek, Pavol J. Šafárik (K 100. výročiu smrti) — — — — —	161
Viera Urbanová, Etnografický materiál o Orave v literatúre 19. storočia — —	168
Michal Markuš, Zberné hospodárstvo na Horehroní — — — — —	190
Anton Špiesz, Plátenníctvo na Spiši koncom 18. storočia — — — — —	243

MATERIÁLIE — ARCHÍV

Belo Polla, Emil Rejholec, Nález stredovekých hrnčiarskych pecí v Hlohovci	259
Ján Okručeký, Výroba zvoncov v Zázvivej — — — — —	270
Mária Jeršová, Limitácie remeselníckych výrobkov z Gemera z roku 1813 a 1818	282

ROZHLADY

Oskár Elschek, Elektroakustika a etnomuzikológia — — — — —	295
Alica Elscheková, Metóda hudobnofolkloristického bádania na Slovensku — —	308

DROBNE ZPRAVY

— — — — —	314
-----------	-----

RECENZIE A REFERÁTY

Kladensko (Eubica Droppová) — — — — —	317
Vznik a počátky Slovanů II. (Emília Horváthová) — — — — —	320
J. Sivek, Ondráš z Janovic (Andrej Melicherčík) — — — — —	322
Umění a řemesla (Jarmila Pátková) — — — — —	324
Malé tisky (Jarmila Pátková) — — — — —	326
Očerki po istorii russkoj derevni X.—XIII. vv. (Magdaléna Pichlerová) — —	327
Prace i materialy etnograficzne (Jarmila Pátková) — — — — —	329
V. P. Anikin, Russkaja narodnaja skazka (Mária Dzubáková) — — — — —	329
Des Knaben Wunderhorn (Soňa Burlasová) — — — — —	331
J. Burszta, Od osady slowiańskiej do wsi współczesnej (Jarmila Pátková) — —	332
P. Máday, Békes megye városainak és községeinek története (Leonard Bianchi) —	333
A. Vajkai, Bakony (A Bakony néprajza) (Michal Markuš) — — — — —	334

C O D E R Ž A N I E

СТАТЬИ

Ян Михáлек, Павол Ї. Шафарик (K 100. годовщине смерти) — — — — —	161
Вера Урбáновá, Этнографический материал о районе Орава в литературе 19. века — — — — —	168
Michal Markuš, Собираательство в области верхнего Грона — — — — —	190
Anton Špiesz, Производство полотна в районе Спиши в конце 18. в. — — — —	243

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Бело Полла, Эмил Рейголец, Находка средневековых горничарных печей в городе Глоговец — — — — —	259
Ян Окруцкы, Производство колокольчиков в селе Зазрива — — — — —	270
Мария Ериова, Лимитация ремесленнических изделий из Гемера в 1813 и 1818 г.	282

ОБЗОРЫ

Оскар Элшек, Электроакустика и этномузикологии — — — — —	295
Алица Элшекова, Метод музыкально-фольклористического исследования в Словакии — — — — —	308

МЕЛКНЕ ЗАМЕТКИ

— — — — —	314
-----------	-----

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

— — — — —	317
-----------	-----

I N H A L T

STUDIEN

Ján Michálek, Pavol J. Šafárik (zum 100. Todesjahr) — — — — —	161
Viera Urbanová, Ethnographisches Material über das Arwäer Komitat in der Literatur des 19. Jahrhunderts — — — — —	168

Na 1. strane obálky: Výrez z mapy Gemerskej stolice, rytina Ladislava Bartholomaeidesa. — Ladislaus Bartholomaeides, Incl. superioris Ungariae comitatus Gümöriensis notitia. Levoča 1806—1809.

ETNOGRAFICKÝ MATERIÁL O ORAVE V LITERATÚRE 19. STOROČIA

ETHNOGRAPHISCHES MATERIAL ÜBER DAS ARVAER KOMITAT IN DER LITERATUR
DES 19. JAHRHUNDERTS

VIERA URBANCOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

So systematickým výskumom, najmä v niektorých tematických oblastiach, začalo sa v slovenskom národopise až po oslobodení r. 1945. Pre rýchly hospodársky vývoj celého Slovenska v posledných rokoch sme nútení často rekonštruovať mnohé javy najmä hmotnej kultúry skoro len na základe rozprávania starších ľudí. Ich pomocou môžeme rekonštruovať niektoré udalosti a vývoj často až do posledných desaťročí 19. stor. a zachytiť takto osemdesiatročnú, prípadne i staršiu vývojovú líniu. Takéto zistenia sú síce veľmi cenné, ale majú tú nevýhodu, že nemôžeme vždy stopercentne overiť tvrdenia rozprávača, najmä keď ide o rozprávača veľmi starého, z ktorého generácie už nikto v obci nežije a ak ide o oblasť, kde v posledných desaťročiach prebehol veľmi rýchly vývoj, ktorý zahladil stopy po predchádzajúcich etapách v materiáli i v pamäti ľudí. Najmä v takýchto prípadoch je nedostatok staršej literatúry z jednotlivých oblastí nášho územia, ktorá by umožnila overiť materiál získaný v teréne a presnejšie určiť diferencie, ktoré sa v oblasti jednotlivých javov vytvárali v priebehu vývoja, mimoriadne citelné. Takáto literatúra by umožnila aj posunúť hranice nášho bádania viac do minulosti, lebo každá práca nezachytáva len status quo, ale zároveň, hoci často neúmyselne, aj niekoľko desaťročí dozadu.

Literatúra, o ktorú by sme sa v tomto zmysle mohli oprieť, je pre staršie obdobia na Slovensku chudobná a má zväčša štatistický alebo encyklopedický charakter.¹ Systematickejšia pozornosť sa jednotlivým oblastiam nášho územia začína venovať v 19. stor., keď vzrástajúci sa kapitalizmus v bývalom Uhorsku v súvislosti s perspektívami svojho rastu potreboval poznať jednotlivé územia z rôznych hľadísk. V tomto období vzniká celý rad prác všeobecného charakteru a ako vzácne výnimky aj práce so zameraním etnografickým. Štruktúra väčšiny prác z tohto obdobia bez ohľadu na to, o ktorej oblasti sa hovorí, je si veľmi podobná. Je to zväčša geografický a topografický rozbor kraja, spolu s rozborom klimatických pomerov. Pri týchto opisoch nachádzame však už aj zmienky o zamestnaní ľudu, spôsobe jeho života, bývaní, mravoch a pod. Sú to často len

¹ J. Korabinsky, *Geographisch-historisches u. Produkten lexikon von Ungarn*, Pressburg 1786; Schwartner, *Statistik des Königreiches Unger*, Ofen 1890; Samuel Chalupka, *Nákresy statistické Slovenska*, 1837, rukopis, archív SNM, č. 202; E. Fényes, *Magyarország geogr. szótára*, Pest 1851 a pod.

náhodne zozbierané údaje, ktoré mali dokresliť napr. rozbor klimatických pomerov (zamestnanie) a mali pre autora zväčša len druhoradý význam. Inokedy si autor všimol určité javy pre ich nezvyklosť vzhľadom na prostredie, v ktorom sám vyrástol a porovnávajúc ich, podáva niekedy dosť podrobný opis toho, čo ho zaujalo. Výnimočné sú práce, ktorých cieľom bolo opísať život ľudu a ktoré si dávajú za úlohu podať ucelený národopisný obraz určitej oblasti.

Vzhľadom na to, že takejto literatúry je veľmi málo, musíme siahnuť za všetkým materiálom, v ktorom sa v minulosti hovorilo o našom území, aby sme plne využili aj najmenšie údaje, majúce etnografickú hodnotu.

K vzácnym výnimkám, ktorým sa v priebehu celého 19. stor. venovala značná a dosť systematická pozornosť, patrí územie bývalej Oravskej župy. Literatúra, ktorá sa v tomto storočí Oravou zaoberá, je veľmi rôznorodá. Nebudeme v tejto súvislosti rozoberať citované práce všeobecného charakteru, aj keď sú staršieho dátá. Zameriame sa len na práce hovoriace výlučne o Orave, v snahe poukázať na hodnotu materiálu z tohto obdobia pre naše súčasné potreby.

Odhliadnuc od vyslovene geologickej štúdie *Paulovej*² vo všetkých ostatných prácach z 19. stor. nachádzame pomerne mnoho etnografického materiálu. Sú to práce, ktoré vznikali z už spomenutej snahy poznať jednotlivé oblasti za účelom zistenia možností ich plného hospodárskeho využitia. V tejto súvislosti nebolo už možné úplne obísť spôsob života ľudu v skúmaných oblastiach. Na Orave sa tento záujem zameriaval predovšetkým na možnosti využitia tamojšej pôdy za daných klimatických pomerov a v súvislosti s tým aj na spôsob hospodárenia nielen na kultivovanej pôde, ale aj v lesoch, ktoré predstavovali zdroj príjmov tamojšieho obyvateľstva. Vo všetkých súčasných prácach preto vidíme prelínať sa opisy geografické a topografické s rozborom klimatických pomerov a opisom spôsobu života ľudu. Takéhoto charakteru sú nielen publikované práce, ale aj rukopisy, ktoré sa nám z tohto obdobia o Orave zachovali.

Najstaršia publikovaná práca takéhoto charakteru je monografia *Rowlandova*,³ ktorá vznikla, ako sám autor v úvode píše, v snahe vyvrátiť nesprávne názory o klimatických a výrobných pomeroch, o spôsobe života, mravoch a zvykoch obyvateľov Oravskej župy. Kniha je z väčšej časti zameraná na opis práce a spôsob hospodárenia v lesoch oravského panstva. V kapitolách o zamestnaní ľudu, poľnohospodárstve, chove dobytka a rybárstve, tak ako aj pri opisoch práce v lesoch, nachádzame cenný materiál, ktorý nám približuje obraz života ľudu na vtedajšej Orave.

Podobne je stavaná aj *Thiringova* práca,⁴ v ktorej najcennejšie etnografické údaje pochádzajú zo *Szonthágo*vho rukopisu a týkajú sa opisu ľudového odevu, spôsobu pradenia a tkania, výkupu plátna a jeho odpredaja

² C. M. Paul, *Die Nördliche Arva*, Wien 1868.

³ W. Rowland, *Statistisch-topogr. Beschreibung des Compossessorats — Herrschaft Arva, Arva-Váralja* 1879.

⁴ G. Thiring, *Útirajzok Arvamegye déli részéből, A magyarországi Kárpátgyesület Évkönyve*, Igló 1887. 112—119.

plátenníkmi. Tento zaujímavý údaj, ako neskôr uvidíme, bol v našej literatúre už viackrát citovaný.

V deväťdesiatych rokoch minulého storočia vychádza celý rad monografií o jednotlivých župách bývalého Uhorska, vydávaných rôznymi spoločnosťami. Roku 1891 vydáva Maďarská akadémia vied sériu monografií, ktoré majú odzrkadliť stav poľnohospodárskej výroby a osvety v Maďarsku koncom 19. stor. Tak vychádza Grünwaldova práca o Zvolenskej župe,⁵ Szmrecsányiho o Liptove,⁶ Pisztóriho o meste Bratislave,⁷ Svábyho o Spiši⁸ a konečne M. Kubínyiho o Orave.⁹ Kubínyiho monografia má iný charakter ako predchádzajúce dve práce. Väčšiu pozornosť venuje dejinám Oravy ako klimatickým a geografickým pomerom.

Z rámca predchádzajúcich prác sa úplne vymyká Nagyova monografia o Orave z deväťdesiatych rokov 19. stor.¹⁰ Je to monografia národopisná, vydaná Maďarskou národopisnou spoločnosťou. Jej posudzovateľom bol Samuel Czambel, vedúci slovenskej odbočky spoločnosti. Nagy, ako učiteľ pôsobiaci dlhé roky na Orave, mal možnosť sledovať dosť intímne život oravského ľudu a jeho prácu. Podarilo sa mu zachytiť pomerne plasticky a podrobne mnoho pozoruhodných údajov. V mnohých prípadoch však vidieť, že jeho poznatky sú často len vizuálne, že nedostatočná znalosť slovenčiny bola príčinou, ktorá mu zabráňovala preniknúť hlbšie do niektorých oblastí života. Konečným dôsledkom tohto nedostatku je, že sa Nagy zameral predovšetkým na hmotnú kultúru, obmedzil sa len na stručný prehľad výročného zvykoslovia a rodinných vzťahov a vynechal úplne folklórny materiál, čo sám v závere knihy odôvodňuje nedostatočnou znalosťou jazyka. Vcelku je to práca, ktorá sa snaží podať objektívny obraz Oravy, neovplyvnený súčasnými politickými názormi, ktoré sa v tom čase veľmi markantne prejavovali v maďarskej historiografii. Odkláňa sa napríklad aj od názorov, podľa ktorých Slováci prišli na dnešné územie až po Maďaroch a považuje ich za pôvodné obyvateľstvo. Túto líniu si udržiava v celej práci a veľmi objektívne vysvetľuje príčiny oravskej biedy zlými klimatickými podmienkami, často obdivujúc húževnatosť Oravcov v práci. Nagy písal svoju monografiu v snahe oboznámiť širokú verejnosť, „ktorá túži poznať cudzinu a nepozná svoju vlasť, s jednou z jej veľmi zaujímavých oblastí“. Sledujúc tento cieľ, snaží sa venovať rovnakú pozornosť všetkým oblastiam hmotnej kultúry. Najzaujímavejší a najpodrobnejší materiál podáva však z oblasti ľudovej architektúry, vnútorného zariadenia a stravy. Pomerne podrobne a systematicky sú opísané aj poľné práce a nariadenia, ktoré sa pri nich používalo. V týchto kapitolách, tak ako nakoniec v celej monografii, veľmi nám chýbajú ilustrácie. Bez nich niekedy aj napriek podrobnému opisu predmetov ťažko si predstaviť ich skutočnú podobu, nehovoriac už ani o niektorých dôležitých detailoch. Okrem poľnohospodárstva veno-

⁵ Béla Grünwald, *Zólyom megye*, Bpest 1891.

⁶ Aristid Szmrecsányi, *Liptó megye*, Bpest 1891.

⁷ Mór Pisztóry, *Pozsony városa*, Bpest 1891.

⁸ Frigyes Sváby, *Szepes megye*, Bpest 1891.

⁹ Miklós Kubínyi, *Árva megye*, Bpest 1891.

¹⁰ József Nagy, *A Tótok otthonáról Árva megyében*, A. Kubín 1891.

val autor adekvátnu pozornosť aj ostatným zamestnaniam. Šírkou podaného materiálu sa Nagyova monografia napriek už zmieneným nedostatkom zaraďuje medzi dôležité národopisné práce z minulého storočia.¹¹

Uvedené monografie nie sú jedinými prácami venovanými v minulosti Oravskej župe. Okrem nich sú známe tri veľké práce, ktoré zostali v rukopise. Najstaršia z nich a snáď aj najrozsiahlejšia je Gyurikovitsova práca, ktorá obsahuje do 350 rukopisných strán.¹² Gyurikovits ju spracoval v rokoch 1801–1814. Je to komplexná monografia Oravskej stolice s podobnou náplňou a štruktúrou, akú mali Notitie M. Béla. Celá monografia je rozdelená do troch hlavných častí. Prvá časť podáva obraz geograficko-fyzikálny, druhá je historická, tretia politicko-geografická. Etnografický materiál, resp. paragrafy tohto charakteru sa nachádzajú v časti prvej (§ IX, XII), kde sa píše o úrodnosti pôdy, poľnom hospodárení a chove dobytky: ďalej v časti druhej, najmä v §. VII (Hodierni incolae, eorum corporis, habitus, victus amictus, habitaculá), IX (Arvensium Indoles, mores, studia, ingenium) a v X (Occupationes tam nabilium quam et plabis, domi peregre). Drobné cenné údaje sú rozptýlené v celom diele.

Druhý rukopis, o ktorom vieme z citovanej Thiringovej práce, pochádza od Daniela Szonthága, pravdepodobne zo štyridsiatych rokov minulého storočia. Z celej veľkej monografie sa zachoval len Thiringom uverejnený opis pradenia a práce s plátňom spolu s 13 obrazmi oravského maliara Raeskaya, ktoré mali tvoriť ilustračnú časť Szonthárovej monografie. Zo zachovaného úryvku vidieť, že šlo o prácu veľmi podrobnú, ktorá doplnená ilustráciami mohla predstavovať najdôkladnejšiu súčasnú etnografickú prácu z nášho územia. O osude rukopisu, na ktorom autor pracoval viac desaťročí, nevieme nič konkrétneho. Nie je známe, kde sa dostal od Huga Szonthága, okresného sudcu v Nagymártone (Šopronská župa), v ktorého vlastníctve bol za Thiringových čias. Podľa neho v rukopise mal byť rozbor antropologický a lingvistický, rozbor zamestnania stáleho (poľnohospodárstvo, chov dobytky) i vedľajších (plátenníctvo, sezónne práce a pod.). Thiringovými údajmi zaniká posledná stopa o tomto rukopise. Pátralo po ňom už viac bádateľov a nepodarilo sa nič konkrétneho o ňom zistiť ani pátraním v súčasnej dobe.¹³

¹¹ Kvôli úplnosti uvádzame obsah Nagyovej práce: úvod, geografický a historický prehľad, cesty a mosty, obce, stavba domu, členenie domu a jeho okolia, vnútorné zariadenie, strava, odev, založenie rodiny (rodinné zvyky) a život v rodine, zvyky a povery, poľné hospodárenie, lúky a sená, chov dobytky, príprava syra (lipt. syr, bryndza), drevorubačstvo — furmanstvo — výmenný obchod, pltníctvo, plátenníci, rôzne zamestnania, všeobecné. Práca má 266 strán a jej fotokópie sú uložené v archíve NÚ SAV.

¹² G. Gyurikovits, *Notitia historico-geografica comitatus Arvensis* (Situs, Terminos, Montes, Fluvios, Colis Solique ingenium, Naturae Munera, Incolas atque hos Mores et vivendi modum, Magistratus, Nobiles familias, Arcem, Oppida, Vicos et singulorum praesentem habitum, fide optima et accusatione summa explicant per Georgium Gyurikovite elaboratum Posoni anno 1801–1814. Orsz. Széch. Könyvtár. M. P. 3220, 3598. Mikrofilm sa nachádza vo fotoarchíve HÚ SAV.

¹³ Osudom tejto monografie sa zaoberal B. Gundá v štúdií *Prastarý spôsob pradenia niti u Slovákov*, NS, 1943/1944, 262–268. Odvoláva sa na ňu aj Jozef Marko v práci *Slovenský ľudový odev v minulosti*, Bratislava 1955, v ktorej publikuje aj Raeskayove olejomalby vyhotovené k Szonthárovej monografii.

Tretí rukopis, ktorý zahrňuje obdobie od r. 1817 do r. 1871 pochádza od Jána Mateja Revíckého, úradníka oravského župného súdu. Tento rukopis je známejší ako Gyurikovitsov a samozrejme aj Szonthágov.¹⁴ Rukopis bol uložený v zbierke J. Kohúta, známeho zberateľa historických dokumentov o Orave. Z jeho zbierok listinného materiálu čerpal Haluška a Pajdussák,¹⁵ z neho vychádzal Semkowicz¹⁶ a Kavuljak. Takto vďaka Kohútovmu zberateľskému úsiliu zachoval sa nám cenný rukopis, ktorý zobrazuje pomery na Orave vo veľmi širokom časovom rozpätí.¹⁷

Revíckého práca *Beschreibung des Arvaer Comitatus von Naturhistorischen u. Ethnographischen Standpunkte* (Umfasst die Periode vom Jahre 1817 bis 1871), ako už z nadpisu vidieť, nemá čisto etnografický charakter. Svojou štruktúrou je najviac podobná práci Rowlandovej a nie je vylúčené, že Rowland poznal Revíckého prácu.

Keďže Revíckého práca zostala v rukopise, materiál v nej zhrnutý nie je vždy dôsledne roztriedený. Niektoré kapitoly sa opakujú, inokedy sa materiál z jednej kapitoly prelína do druhej a pomenovanie kapitol sa často nekryje s ich obsahom. Sú to nedostatky prvého konceptu práce, ktoré však neuberajú hodnotu samému faktografickému materiálu. Práca je napísaná prevažne po nemecky, čiastočne po slovensky a po maďarsky. Elaboráty pripojené k monografii a hovoriace o škôlkach, lesných prácach a včelárstve sú napísané po slovensky.

Prvá časť rukopisu je venovaná rozboru geografických a klimatických pomerov s priamym poukázaním na vplyv podnebia na zdravotné pomery miestneho obyvateľstva. Ďalšie kapitoly sú veľmi roztrieštené. Po krátkom opise spôsobu obrábania pôdy nasledujú kapitoly o osídlení, o zvláštnostiach flóry na vysoko položených miestach, o vlastnostiach oravských vôd a liečivých prameňov a o kúpeľných miestach. Nasledujúce kapitoly opisujú znovu spôsob práce na poli, život v dome a odev. V tejto časti sú najrozpracovanejšie kapitoly o obrábaní pôdy a odevu. Kapitolu o obrábaní pôdy dokresľuje rozbor poveternostných pomerov na Orave a ich ovplyvňovanie možností pestovania druhov obilnín, krmovín a celý charakter poľnohospodárskej výroby. Osobitná kapitola je venovaná alkoholizmu na Orave, ktorý bol v tom čase problémom zaujímavým viacerých autorov. Zatiaľ čo Rowland sa obmedzil len na suché konštatovanie, že oravský roľník je nadmieru náchylný k pitiu, Nagy vymenúva druhy pálenky a ich ceny s upozornením na to, že v minulosti sa pilo ešte viac.¹⁸ Revícký, ako oravský rodák, poznal dokonale život svojho okolia a korene mnohých javov.

¹⁴ Na Revíckého rukopis upozorňuje Kavuljak v *Historickom miestopise Oravy* a čerpá z nej Jiří Langer v štúdiu *Polaření na horní Oravě*, ČL, 1960/2, 80–83.

¹⁵ Pozri *Árvamegyei Almanach*, A. Kubín 1912, v ktorom má Haluška stať o oravských kostoloch a Pajdussák o politických a národnostných dejinách Oravy.

¹⁶ W. Semkowicz, *Materialy źrodlowe do dziejów osadnictwa Orawy* I, II, Zakopane 1938.

¹⁷ Rukopis bol uložený pôvodne v archíve SNM v Martine v Kohútovej zbierke. Pri likvidácii archívu múzea bol r. 1960 predisponovaný spolu s Kohútovou zbierkou do Ústredného archívu v Bratislave.

¹⁸ Rowland, c. d., 36, Nagy, c. d., 95 n.

ktoré títo autori, aj keď poznali Oravu cez dlhé roky, nevedeli pochopiť v dostatočnej miere. V kapitole, kde Revický píše o alkoholizme, ktorý v tom čase ohrozoval zdravie celých generácií, ukázal svoj vzťah k rodnému kraju a pochopenie mnohých súvislostí:

„Keď je niekde kraj, ktorého obyvatelia sú odsúdení vlastnou chudobou a mačoškou pôdou výlučne na jedenie zemiakov, niečo ovsa, málo jačmenného chleba a kapusty — keď teda základné potreby človeka nemožno dostatočne uspokojiť rôznorodou stravou — tak je to Oravská župa. Preto obyvateľ jej severnej časti siaha za pohárikom tuhého nápoja, aby zabudol na svoju biedu, alebo aby sa chránil pred nepriazňami počasia. Keď však dáva pri najmenších nevoľnostiach pálenku ako „panacee“ kojencovi, keď ledva lalotajúce, plačúce dieťa sa takto utišuje, keď pálenka sprevádza roľníka, či už chorého alebo zdravého, od kolísky po hrob, nie je div, že jeho zdravotný stav tým trpí.“¹⁹

Z uvedeného citátu vidieť, že Revický vybadal sociálne príčiny nemierneho pitia, aj keď ich nevedel domyslieť do všetkých dôsledkov. Napriek tomu hľadá pomoc zo zlej hospodárskej situácie na Orave a nachádza ju, ako to v jeho čase bolo bežné, len vo zveľaďovaní miestneho hospodárenia (lesy, ovocinárstvo, včelárstvo). Tomuto, ako ešte uvidíme, venoval Revický mnoho energie, času i konkrétnych prostriedkov.

Ďalšie kapitoly jeho monografie sú venované administratívne členeniu Oravy, miestnym nárečiam, náboženstvu, dejinám oravského zámku, Čaplovičovej knižnici, mineralógii. Útržkovite sa zmieňuje o chove dobytku, pestovaní ovocných stromov, včelárstve a remeslách. Veľkú stať venuje stavu lesov patriacich oravskému panstvu po r. 1865. Opisom stavu mlynov, dopravných prostriedkov a obchodu sa končí vlastná monografia o Orave.

K monografii je pripojených niekoľko ďalších rukopisov, ktoré dokresľujú situáciu na Orave a zároveň dopĺňajú obraz o šírke záujmov Revického a o jeho postoji k rôznym otázkam. Je preto potrebné zmieniť sa aj o tejto časti Revického pozostalosti.²⁰

Ako som už spomenula, Revický videl v možnosti masového pestovania ovocných stromov a vo vysádzaní lesov jedno z východísk zo súčasného zlého postavenia oravského ľudu. Bolo treba zorganizovať veľkorysú akciu, pri ktorej mal pomôcť Gazdovský Spolok Oravský, založený r. 1867. Podľa Revického predstáv jeho úlohou bolo: „Zakladanie škôlok stromových, rozmnoženie stromov ovocných a lesných a rozšírenie kuchynských záhrad, ako aj uvedenie do života živých plotov a skrz to stolicu Oravskú v jednu veľkú ovocnú záhradu prepodriť.“ Za týmto účelom píše Revický inštruktívnu prácu *Zahradníctvo a stromoveda pre školy obecné*. Spis po vyjdení mal byť rozposlaný v 10 exemplároch do všetkých oravských obcí. No Revický neostáva len pri teoretickej pomoci, ale, ako sám píše, rozdal do 10 000 ovocných štepov, aby urýchlil zveľaďovanie miestneho ovocinárstva. Záujem o jeho plány na vedúcich miestach nebol asi

¹⁹ R e v i c k ý, cit. kapitola, 27.

²⁰ Medzi ne patrí aj elaborát o dejinách oravského hradu, kde uvádza aj rodokmeň rodiny Revických z Revišného od r. 1272, ktorej patrila prvá súkromná kúria na Orave.

Obr. 1. Žena s ve-
jačkou. Lokca, okr.
Námestovo. Archív
NÚ SAV, i. č. 161.
Foto K. Chotek, NS
čs.

veľký, ako sa ukazuje zo spôsobu, akým sa vybavovalo vydanie spisu, ako aj z jedného Revického výroku v priebehu vybavovania. Spis bol r. 1868 zaslaný na Ministerstvo poľnohospodárstva, odkiaľ bol konečne po troch rokoch (1871) vrátený a schválený. Revický potom odovzdal rukopis predsedovi Gazdovského spolku, ktorý na porade roku 1874 — čiže o ďalšie tri roky — rozhodol rukopis vydať v 1400 exemplároch. Po ďalších poradách a schvaľovaniach sa rukopis r. 1875 odovzdal do tlače a o rok nato vychádza.²¹

²¹ M. Revický, *Zahradníctvo a stromoveda*, Vydané spolkom hospodárskym na Orave, 1876, 35.

Pri schválení rukopisu Ministerstvo poľnohospodárstva odmietlo uhradiť čo aj najmenšie náklady spojené s vysádzaním stromov. Z toho, ako aj z priebehu celého rokovania na župnom úrade Revický videl, že sa nedočká nijakej konkrétnej pomoci zhora, ba ani od samých funkcionárov Gazdovského Spolku. Východisko, ktoré z tejto situácie videl, vyjadril r. 1869 na schôdzke stoličného sboru, na ktorej sa mala riešiť otázka zalesnenia.

Tu Revický okrem iného navrhol:

„Keďže na to (zalesnenie) peniaze nebudú, treba zainteresovať ľud do tejto akcie, aby sa stala jeho záležitosťou, lebo keď pri konečnom vybavovaní ľud sa stretne so svojou mienkou, a on sa svojho nikdy neodtají, lebo kto si sám zákony robí, ten ich aj, bárs by prísnejšie boli, zachová a vyplní. — Diktované zákony a predpísané sa ako cudzie len násilím a bajonetmi uskutočniť dajú.“²²

Je to stanovisko veľmi pozoruhodné na svoju dobu a osvetľuje viac ako čokoľvek iné demokratický postoj Revického a jeho predstavy o riešení hospodárskej situácie na Orave. Preto svoju prácu o stromovede venuje školám, a tým aj najširším masám, a preto robí širokú akciu so škôlkami ovocných stromov. Treba však zdôrazniť, že podobné snahy a názory, s akými prichádzal Revický, boli v tomto období u nás všeobecne rozšírené. Popredné postavy zo slovenského politického a kultúrneho života — Š. Moyzes, D. Lichard, A. Kmeť, J. Čajda a ďalší — vydávajú knihy o poľnohospodárstve, ovocinárstve, včelárstve a pod.

²² Všetky spisy zaoberajúce sa týmto procesom sú priložené k rukopinej zbierke.

Obr. 2. Snopy v panákokoch. Loka, okr. Námestovo. Archív NÚ SAV, i. č. 8766. Foto J. Podolák, 1957.

Usilovali sa aj presadzovať nové metódy prostredníctvom záujmových poľnohospodárskych spolkov.²³ V období rastúcej pauperizácie slovenského roľníctva tieto snahy nemohli sa končiť s úspechom, lebo neriešili základné problémy svojho obdobia.

Pri svojej práci Zahradníctvo a stromoveda vychádzal Revický do značnej miery zo staršieho rukopisu neznámeho autora, *Umelockvo umjenja v ohlade stavu v Oravskej stolici sa nachádzajúcich lesov*, ktorý je priložený k zbierke jeho rukopisov a do ktorého vpisuje svoje poznámky a opravy.

Druhú možnosť na zlepšenie situácie videl Revický v intenzívnom včelárení. Za týmto účelom a z poverenia Gazdovského spolku oravského vypracoval elaborát *Včelárstvo pre kraje zimnejšie*,²⁴ v ktorom rieši možnosť pestovania včiel za dosť nevhodných klimatických pomerov.

Všetky tieto Revického snahy a akcie sa nestretávajú s patričným ohlasom. Zbytočne upozorňuje na nedostatok palivového a stavebného dreva, zapríčinený extenzívnym hospodárením v lesoch, na dezolátny stav neplánovite vykorisťovaných lesov a na následky, ktoré sa odzrkadľujú v konečnom dôsledku na celkovej hospodárskej situácii v župe. Nepodarilo sa mu ani len spomaliť túto exploataciu, ani zveladiť ovocinárstvo a včelárstvo. Nebolo to možné do tej doby, kým heslom dňa bolo využiť všetko, čo príroda dáva, bez akýchkoľvek ohľadov a najmä, kým nebolo možné „zainteresovať ľud do tejto akcie, aby sa stala jeho záležitosťou“.

V uvedenej zbierke rukopisných materiálov sme mali možnosť sledovať šírku záujmov Revického²⁵ a jeho snahu konkrétne pomôcť, čím sa nám aspoň čiastočne ozrejmili pomery na vtedajšej Orave.

Vráťme sa teraz k samej monografii o Oravskej župe v snahe poukázať na materiál etnografickej hodnoty. Keďže Revický nie je jediným autorom, ktorý v tomto období o Orave písal, a jeho záujem nesiahal v rovnakej miere na všetky oblasti života ľudu, bude zaujímavé a potrebné skonfrontovať jeho materiál s ostatnými prácami. Tak dostaneme ucelenejší a objektívnejší obraz o Orave v 19. stor. Tieto výsledky bude zaujímavé porovnať s materiálom, ktorý máme k dispozícii zo súčasných etnografických prác. Takto aspoň v niektorých oblastiach budeme môcť zhodnotiť na konkrétnych príkladoch význam starých prác pre naše súčasné bádanie a potreby. Pri tematickom rozbere zhodnotíme najprv údaje o zamestnaní ľudu, staviteľstve, strave a odevu a až potom údaje ďalšie. Takéto poradie má približne aj množstvo materiálu a jeho hodnota. Vy-

²³ Situácii v poľnohospodárstve v tomto období a hľadaniu východiska v hospodárskych spolkoch je venovaná zaujímavá štúdia neznámeho autora, *Slovenský hospodársky ústav, Hospodársky terain Horno-Uhorska*, uverejnená v Pešťbudínskych vedomostiach v rokoch 1864–1865.

²⁴ Elaborát je v rukopise pripojený k monografii.

²⁵ Revický uverejňoval články s touto tematikou v rôznych časopisoch: *Obzor*, XXI, 1883: *Včelárenie pre kraje zimnejšie*; *Obzor* XXII, 1885, č. 17: *Praktické včelárstvo v krajoch zimnejších*; č. 13: *O včelárstve*; *Wochenblatt für Land u. Forstwirtschaft*, 1879, č. 10: *Wodurch entsteht eigentlich Getreidebrand?* *Wochenblatt*... 1878, č. 34: *Unterschied zwischen essbaren und giftigen Pilzen der Karpatengegend*.

chádzať budeme z Revického rukopisu, s ktorým budeme porovnávať práce publikované, staršie i novšie.

V oblasti zamestnania ľudu v prvom rade treba venovať pozornosť poľnohospodárskej výrobe, ktorá aj v tejto oblasti predstavovala najdôležitejšie zamestnanie. Z Revického rukopisu sa o tamojšom poľnohospodárstve dozvedáme toto:

„Obrábanie pôdy vykonáva ľud podľa prastarých otcovských spôsobov a len väčší statkári a nájomci napodobňujú nové vymoženosti a racionálnym obrábaním zvyšujú výnosnosť pôdy . . . Poľnohospodárstvo ako hlavný zdroj obživy vykonáva ľud ešte najčastejšie prastarým trojpoľným systémom so zvyčajným striedaním ozimín a jarín v Kubínskõm okrese. V ostatných troch okresoch na poliach I. triedy zemiaky, jačmeň a ovos, na poliach II., III. a IV. triedy dva roky za sebou sa seje ovos, tretí rok sa polia nechávajú na prieloh. Pri úrode nemožno očakávať ani jedno zrnko z jedného . . . Pôda je vcelku veľmi neúrodná s výnimkou niektorých južne položených údolí, v ktorých možno pestovať ovos, raž (žito), niečo pšenice a hrach. V najväčšej časti župy možno s veľkou námahou dopestovať len ovos a zemiaky na strmých svahoch vrchov.“²⁶

Podľa uvedeného citátu na Orave v tomto období v závislosti od kvality pôdy, jej polohy a klimatických pomerov jestvovali vedľa seba tri variácie striedania plodín. V Kubínskom okrese, kde pôda prinášala najväčšiu úrodu, zachováva sa typické extenzívne trojpoľné hospodárenie. V severnejších okresoch, na neúrodnejšej pôde, nestretávame sa už s čistým úhorom. Horšie klimatické pomery a menej pôdy, najmä vo vzťahu k jej kvalite, prinútili maximálne využiť bližšie položenú pôdu na sadenie zemiakov, ktoré nahrádzajú úhory. Na nekvalitných poliach, ktoré sú aj polohou neprístupné hnojeniu, máme tretiu variáciu, pri ktorej sa ovos po dvoch rokoch vystrieda prielohom, na ktorom sa pasie, a tým sa hnojí. Najpestovanejšie plodiny podľa Revického sú zemiaky, ovos, jačmeň, raž. Pšenica a hrach sú výnimočné.

Z Rowlandovej práce sa o striedaní plodín nedozvedáme nič. Vymenúva len druhy pestovaných plodín. Okrem kapusty,²⁷ konopí a ľanu spomína už aj občasné pestovanie jarnej a ozimnej pšenice a raži, ďatelínu, viku a lucernu, ktoré zmnožili variačné možnosti striedania. Súhlasné sú ich názory na úrodnosť pôdy s výnimkou Rowlandovho predpokladu možnosti jej zvýšenia pri racionálnom obrábaní.²⁸

O systéme striedania sa viac dozvedáme z práce J. Nagya,²⁹ aj keď jeho podanie nie je natoľko podrobné ako Revického. Uvádza však už striedanie, ktoré ovplyvnilo pestovanie ďateliny a nespomína čierny úhor. Ako najviac

²⁶ Revický, kap. 7, *die Bodenbeschaffenheit*.

²⁷ Revický v kapitole o obchode spomína veľký význam kapusty aj ako vývozného artikla: „ktorá sa vyváža v pozoruhodných množstvách na šesť týždenných trhov, do B. Štiavnice, Krennice, B. Bystrice, Prievidze po 60–80 vozoch à 20–24 centov. Za cent dostanú 2–4 zlatky.“

²⁸ Rowland, c. d., 40.

²⁹ Nagy, c. d., 120–136.

pestované plodiny figurujú ovos a jačmeň, v južnej časti málo raži a pšenice. Štvornásobný až päťnásobný výmlat sa považuje za dobrú úrodu, zväčša sa však ani toľko nevymláti, koľko sa zaseje a seje sa vlastne kvôli slame. Kubínyi naproti tomu dokladá úhor pre dolnú Oravu ako pravidlo ešte v deťadesiatych rokoch. Pre hornú Oravu neuvádza ani kolektívnu ani individuálnu formu úhorenia. Na dolnej Orave hovorí o rozdelení chotára na 5 až 6 honov a úhor tu predstavuje spoločnú pastvu. Ide teda o hospodárenie 5 až 6 poľné, ktoré je analógiou trojpoľného hospodárenia.³⁰ Toľko sa o striedaní plodín dozvedáme z citovaných prác.

Keď tieto údaje porovnáme s materiálom, ktorý sme získali v posledných rokoch terénnym výskumom na Orave a ktorý odzrkadľuje stav striedania plodín v priebehu posledných 70—80 rokov, a teda priamo nadväzuje na citovaný materiál, vidíme, že uvádzané údaje situáciu celkom nevystihujú. Tomu sa však nemožno diviť, lebo len čo prichádzajú zemiaky ako nová plodina a zaužíva sa pestovanie krmovín, nastáva narušenie tradičného systému toľkými cestami, že ich sledovanie by vyžadovalo mimoriadne veľkú a špeciálne zameranú pozornosť. Pritom samozrejme nemožno strácať zo zreteľa staré geografické a nové sociálne a hospodárske podmienky, ktoré v priebehu tohto vývoja zohrali dôležitú úlohu. Určiť jednotnú líniu vývoja, ktorá by plne vystihla situáciu na celej Orave, je preto veľmi ťažké. Pokúsime sa však aspoň doplniť v hlavných črtách obraz, ktorý sme získali našim materiálom.

Na rozdiel od Revického materiál z terénu³¹ nestavia takú ostrú hranicu medzi spôsobom striedania v Kubínskom okrese a v okresoch ostatných. Možno skôr povedať, že pre Oravu ako celok platila zásada delenia chotára podľa polohy a prístupnosti poľí, a tým vznikala neskôr aj diferencia v spôsobe osievania. Všetky tri spôsoby, ktoré Revický uvádza, môžeme stretnúť nielen v Kubínskom okrese, ale aj v ostatných okresoch vedľa seba a v rôznych variáciách. Vzhľadom na polohu rolí bol chotár rozdelený na zeme *návozné* alebo *rovne*, ktoré sa pravidelne povážali. Druhá časť chotára, tzv. *vrchné zeme* alebo *závršňo pole*, hnojila sa len košarovaním, lebo pre zlú polohu nebola prístupná vozom. V rámci tohto základného delenia je chotár rozdelený na tri alebo viac poľí, ktoré sa osievali uvedenými plodínami v pravidelných obmenách. K rušeniu úhoru, ktorý je tu známy ako *pastva*, *prieloh* (aj jednoročný), prípadne *slok*, prichádza najprv na návozných zemiach po vyčlenení jednej časti chotára na stálu pašu a po príchode umelých hnojív spolu s pestovaním krmovín. V tomto období dochádza aj k rozpadu veľkorodiny, čo si tiež vyžiadalo intenzívnejšie obrábanie zeme. Zlepšením obrábania sa postupne umožňuje nechať najstrmšie položené role zarásť lesom alebo ich používať výlučne ako pašienky.

Likvidáciou týchto vrchných zemí ako oráčin zaniká aj tu extenzívne trojpoľné hospodárenie. Tento proces bol najintenzívnejším začiatkom dvadsiatych

³⁰ Kubínyi, c. d., 20; R. Krzymovszki, *Geschichte der deutschen Landwirtschaft*, Stuttgart 1951, 160.

³¹ Materiál z vlastného výskumu na Orave v rokoch 1959—1960.

Obr. 3. Nosenie detí
v koši, Podbiel, okr.
Trstená. Archív NÚ
SAV, i. č. 6868. Fo-
to S. Kovačevičová,
1954.

rokov nášho storočia a doznieva v ojedinelých prípadoch až po obdobie vyrubovania kontingentov.³²

Nebolo by správne rozoberať na tomto mieste podrobne jednotlivé variácie striedania, ich príčiny a iné okolnosti, ktoré v súvislosti s touto problematikou majú význam z etnografického hľadiska. Súčasný materiál sme uviedli len za účelom zhodnotenia materiálu z minulého storočia. Tento materiál, napriek svojej

³² O prevale pasienkov nad čiernym úhorom pozri J. Hromádka, *Zemepis Oravy*, 1934, 129.

útržkovitosti, nám môže pomôcť pri riešení niektorých otázok, ako napríklad sledovanie zmien v osevných postupoch, určenie hranice pestovania niektorých plodín a pod., čo všetko odráža celkovú hospodársku situáciu v skúmanej oblasti a po doplnení súčasným materiálom podá ucelenejší obraz vývoja.

Podobne je to aj s technikou obrábania pôdy. Od Revického sa o tejto otázke dozvedáme len v súvislosti s jeho sťažnosťami na situáciu v lesnom hospodárení: „Obce sa vôbec nestarajú o priemyselnú lesnú kultúru, ba dokonca kľučujú lesné porasty zvané háje, aby ich mohli osiať ovsom, a tým nielenže vyklčujú les, ale vysiatím ovsa zničia prirodzený porast a lesnú pôdu urobia neschopnú vyživiť ho.“ V rukopise *Umeleckvo umjenja sa piše*: ... „hneď po vykolčovaní jejich (lesov) zrno dalo roľníkovi bohatý výnos. Tieto priaznivé výsledky trvali tak dlho, pokiaľ tá v pôde obsažená úrodnosť vyžitá nebola. Jak náhle toto nasledovalo, výnos vždy viac a viac klesnul a nakoľko nové kopanice pre jejich veľkú od dediny vzdialenosť, zriedka, alebo nikdy hnojené nebývali, stali sa takje plochy veľmi neúnosnými na toľko, že ich ľud ponechal a ďalej ku vykolčovaniu lesov prišlo“.³³

Tieto zaujímavé údaje nám dokladajú pre Oravu výnimočne extenzívny spôsob obrábania pôdy pre celé 19. stor. Podobné získavanie pôdy pod osev na dobu niekoľkých rokov bolo donedávna známe na východnom Slovensku.³⁴ Je ilustráciou toho, že nedostatok pôdy spolu so zlou možnosťou chemickej úpravy a miestami aj nedostatok pašienok si vynútili pretrvanie existencie sťahovavých polí na našom území do neskorých rokov. Na Orave k ich zániku prichádza až v priebehu prvej polovice nášho storočia, spolu so spomenutým zanechávaním najodľahlejších polí na lesy alebo pašienky. O vypaľovaní rúbaní za suchého počasia nachádzame zmienku aj u Nagya.³⁵ Obrábanie takto získaných roľ bolo závislé často od motýk. Obrábanie motykami pretrváva v súvislosti s najímaním rúbaní na dobu troch rokov od lesných správ nielen na Orave, ale aj na Kysuciach a v iných oblastiach Slovenska ako špeciálny spôsob obrábania pôdy a zvláštny systém osievania skoro až do súčasnosti. No obrábanie motykami, ako vyplýva už zo samého pramenného materiálu Kavuljakovho, uverejneného v Historickom miestopise, a zo zmienok u Rowlanda a Nagya, malo malý význam a aj v týchto ťažkých podmienkach má orné hospodárenie prevládajúci charakter.³⁶

O spôsobe orby a príslušnom náradí sa najviac dozvedáme z Nagyovej monografie. Podrobne opisuje záprah, transport pluhu na pole, dobu orby a pod. Už v deväťdesiatych rokoch zaznamenáva prenikanie položelezného pluhu a predvída rýchly ústup starých drevených pluhov, konštrukciu ktorých v práci opisuje.

³³ Revický, kapitola *Das Holz* a rukopis *Umeleckvo umjenja*.

³⁴ V. Urbanová, *Príčiny pretrvania archaických poľnohospodárskych foriem...* Slovenský národopis, 1960, 2, 265.

³⁵ Nagy, c. d., 127.

³⁶ Rowland na str. 104 opisuje prácu, ktorú prenájomca pôdy musí urobiť a osevný postup, ktorý musí zachovať. O tom pozri aj Langer, c. d.;

Kavuljak, *Historický miestopis*, kde v listinách sa vždy udáva práca s motykou ako výnimka pri práci s pluhmi.

Rozšírenie plošezelzých pluhov narážalo v jeho dobe na vážnu prekážku — na nedostatok peňazí. „Kto nepozná biedu tohto kraja, bude sa diviť, ako môže výdavok niekoľkých zlatiek stať v ceste takému dôležitému technickému pokroku.“ píše Nagy.³⁷ No napriek týmto ťažkostiam, ako sám správne predvídala a ako vidíme z terénu, plošezelzné pluhly vytlačili v prvom desaťročí nášho storočia staré drevené pluhly definitívne.

O ostatných poľných prácach sa z Revického rukopisu nedozvedáme nič a najcennejším prameňom k ich rekonštrukcii v minulosti je znovu Nagyova práca. Nachádzame v nej podrobný opis jednotlivých prác v priebehu roka spolu s opisom používaných náradí.

O chove dobytky, ktorý mal pre Oravu mimoriadny význam a ovplyvnil aj vývoj poľnohospodárstva, ako aj charakter celej oblasti, čiže bol dôležitým ekonomickým činiteľom, dozvedáme sa od Revického taktiež málo. Hovorí len o veľkých stádach rožného dobytky a oviec, ktoré sa počas krátkej vegetačnej periódy pasú na vysokohorských pastvinách a spomína výrobu oštiepkov a syra ako dôležitých vývozných artiklov. Celá kapitola, ktorá svojím názvom sľubuje viac sa dozvedieť o chove dobytky,³⁸ je zameraná prevažne na propagáciu salašov ako miest výhodných na liečenie rôznych žalúdočných a pľúcnych chorôb, ktoré sa majú liečiť vdychovaním výparov ovčieho mlieka a jeho pitím. Opisom krásy vysoko položených pasienkov a oravskej prírody Revický sledoval cieľ oboznámiť s ňou širšiu verejnosť a vzbudil jej záujem o tento kraj, aby tým pomohol Oravcom k vedľajším príjmom.

Preto mu problémy okolo samého chovu dobytky v tejto súvislosti unikli. Jeho stanovisko k chovu dobytky sa však ukazuje na viacerých miestach. Revický videl hlavnú príčinu tunajšej biedy v ničení lesov, čoho príčinou bol aj chov dobytky: „Vcelku možno povedať, že zem a pôda celej Oravy, ale najmä v severne položených dvoch tretinách, poskytuje aj na pohľad, aj z ekonomického hľadiska smutný obraz. Jednotvárne reťaze kopcov premenené na chudobné pastvištia, zničené lesy, holé vrehy a skaliská a všade stopy pustošenia spôsobené lejákmi — to je niekoľkými slovami charakter tohto kraja, jedného z najchudobnejších v Uhorsku. Desaťročia trvajúce ničenie lesov, aby sa získal momentálny úžitok z pastvísk a ovšíšľ, vplývalo aj na zhoršenie podnebia.“³⁹ Jediné východisko z tejto situácie vidí Revický v systematickom zalesňovaní, bez toho, že by sa staral o osud chovu dobytky, v ktorom vidí len jednu z príčin zlého hospodárenia v lesoch. V severných častiach týchto oblastí, kde bola úroda obilia vždy neistá, bol chov dobytky, aj keď na nízkom stupni, nepostrádateľný a snahu rozšíriť pasienky na úkor lesov vyvolala nutnosť, ktorú obísť v tomto období sa nedalo, lebo nebolo možné zaistiť obyvateľom iné stále zdroje príjmov a obživy ani v takom meradle, v akom ich poskytoval chov dobytky.

Podrobnejšie sa touto otázkou zaoberal Rowland, a to aj v súvislosti s prácami v lese a s lesným hospodárením vôbec. Situáciu v chove dobytky u roľníkov

³⁷ Nagy, c. d., 126.

³⁸ Revický, kap. 45, *Horn u. Schafviih auf den Alpenweiden und Muranstalten*.

³⁹ Revický, kap. 16, *die Bodenbeschaffenheit in Allgemeinen*.

charakterizuje ako zlú. Pre malú starostlivosť a zlé kŕmenie rožného statku pochybuje aj o možnosti zavádzania nových rás, ktoré nezvyknuté na také zlé podmienky, by tu nevyžili. Napriek tomu však spomína vývoz prebytočného dobytká do Turca a na Trenčiansko. Uspokojivejší je podľa neho chov oviec, ktorý umožňuje vývoz syra.⁴⁰ Rowland pozoruje chov dobytká v širšej súvislosti a upozorňuje na dva momenty, ktoré z neho vyplývajú.

Pre Oravcov dôležitým zdrojom príjmov bola práca s drevom. V tejto súvislosti Rowland poukazuje na to, že zle kŕmený dobytok nie je schopný vykonávať ťažké práce v lesoch, a preto mnohí Oravci nezarobia ani spolovice toľko ako sedliaci z iných oblastí, ktorí dochádzajú sem na práce.⁴¹ V súvislosti so znovuzalesňovaním vysokohorských pašienok patriacich oravskému panstvu upozorňuje, že hoci mnohé z nich sú nad hranicami pásma lesnej vegetácie, nie je možné pristúpiť k ich radikálnemu obmedzovaniu napriek škodám, ktoré dobytok pri pasení robí. Nedostatok pašienok, ku ktorému by zalesňovaním prišlo, znamenal by v mnohých obciach pokles stavu dobytká na polovicu. „Týmto je panstvo nútené voliť menšie zlo a zalesňovať len pašienky najlepšie vyhovujúce na pestovanie lesných kultúr.“⁴²

Odhladnuc od ziskov, ktoré oravské panstvo z prenajímania pašienok malo⁴³ a prečo nemohlo ani nástojiť na ich rýchlej likvidácii, Rowland tu upozornil na závažnú okolnosť, ktorá do dnešného dňa v našich horských oblastiach nestratila aktuálnosť a ktorú si Revický nevšimol. Ide o vyriešenie problému zalesnenia takým spôsobom, aby neutrpel chov dobytká, rozvoj ktorého vzhľadom na tamojšie klimatické podmienky má najväčšie predpoklady k tomu, aby v budúcnosti bol dôležitou ekonomickou základňou týchto oblastí.

O samom spôsobe chovu, pasení rožného dobytká i oviec, o volení pastierov a celom komplexe otázok súvisiacich s touto problematikou sa podrobne dozvedáme z Nagyovej práce.⁴⁴ Aj on poukazuje na zlý stav rožného dobytká, najmä kráv, ktoré sa chovajú len kvôli mlieku a nie na poľah. Väčšia pozornosť a starostlivosť sa venuje volom a najmä koňom, čo v minulosti súviselo s dôležitým postavením plátenníctva a povozníctva v tejto oblasti. Lepšia je situácia v chove oviec, ktoré sa pestujú pre vlnu a zaisťujú stály zdroj príjmov vyvážením ovčieho syra. Jeho výrobe a cenám spolu s opisom života na salaši venuje Nagy osobitnú kapitolu, v ktorej nájdeme aj zaujímavý opis bačovskej inštitúcie.

Keď porovnáme údaje z 19. stor. s údajmi neskoršími, vidíme, že význam chovu dobytká na Orave nepoklesol ani v našom storočí. Orava si zachováva a upevňuje charakter čisto poľnohospodárskeho kraja až po rok 1945. Vyplývajúce z toho a v súvislosti s hustým osídlením, čo pri nedostatku iných pracovných príležitostí si vyžiadalo zvýšenie stavu dobytká, dostáva sa Orava v tridsiatych

⁴⁰ Rowland, c. d., 45 n.

⁴¹ Rowland, c. d., 41.

⁴² Rowland, c. d., 102.

⁴³ Kavuljak, Monografia o oceneni veľkostatku Orava podľa stavu zo dňa 15. 6. 1919, kde v čl. V. (*Hole a pastviny v Alpách*) udáva ročný zisk za prenájom holí r. 1876 40 000 zlatých. Rowland v cit. práci na str. 100 udáva 20 000 zl. ako zisk z ročného nájmu holí.

⁴⁴ Nagy, c. d., 158–167.

rokoch nášho storočia v pestovaní dobytky vysoko nad priemer Slovenska. V počte rožného statku je nad Moravou a bliži sa Čechám. Tento stav dosahuje bez toho, že by sa v podstate zmenil starý, extenzívny spôsob chovu.⁴⁵ Podrobný výskum tohto procesu a jeho zhodnotenie v širších meradlách patrí k otázkam, ktoré čakajú na etnografov a ku ktorým nám doteraz známy materiál hovorí pomerne málo.

Okrem poľnohospodárstva a chovu dobytky zaznamenávame na Orave v 19. stor. niekoľko zamestnaní, ktoré v širšom meradle predstavovali pomerne stály zdroj príjmov. Je to práca v lesoch a pltníctvo, povozníctvo, sezónne poľné práce a plátenníctvo.

O vyrubovaní lesov bola už zmienka v súvislosti s poľným hospodárením. V týchto prípadoch šlo aj o vyrubovanie lesov len za účelom získavania roli a pašienok. V tomto procese prichádza k vyrubovaniu lesov patriacich obciam a jednotlivým usadlostiam — raľám — a nemuselo preto ísť vždy o formu námezdnej práce. Drevorubačstvo ako vedľajšie zamestnanie prichádza do úvahy najmä v lesoch oravského komposesorátu, kde chodili pracovať aj sedliaci z Liptova, Turca, Trenčína a Haliče.⁴⁶ Drevorubačstvo, ako vidíme z údajov Rowlandových i Revického, nepatrilo k najdôležitejším vedľajším zamestnaniam Oravcov. Revický pre Námestovský okres na prvé miesto kladie ešte vždy plátenníctvo.⁴⁷ Rowland zase zdôrazňuje, že práce v lesoch boli pre nich len príležitostným zamestnaním, ku ktorému sa odhodlávajú len v čase najväčšej núdze.⁴⁸ Príčina toho, že Oravci prenechali zárobok v lesoch do značnej miery tým, ktorí prichádzali zo susedných žúp, spočíva v niekoľkých okolnostiach. Jednou z nich mohol byť už Rowlandom spomínaný zlý stav dobytky, ktorý znižoval zárobok v lesoch. Dôležitejším faktorom bude však skutočnosť, že Oravci koncom 19. stor. čistili a znovu vysádzali rúbane pre lesnú správu, za čo ich dostali na niekoľko rokov do nájmu. Bolo to obdobie, keď po zrušení poddanstva panstvo využíva nedostatok roli a nadväzujúc na staré feudálne vzťahy dáva do nájmu roľníkom rúbane za určité práce, ktoré na nich vykonali.⁴⁹ V samom poľnohospodárstve, ako som už spomenula, odzrkadlil sa tento jav v pretrvávaní archaických foriem v obrábaní pôdy a v oševnom systéme.

K veľkému vyrubovaniu lesov oravského komposesorátu, ako vidíme u Revického, prichádza po r. 1865. „Po zrušení poddanstva panstvo muselo znášať s poddanými rovnaké ťarchy. Preto aj oravské panstvo vzhľadom na tieto podmienky muselo hľadať odbyt svojím lesom. A tak ich roku 1865 dalo na dvadsať rokov L. Popperovi, ktorý, aby im zaistil lepší odbyt, odosielať stavebné a paliвовé drevo údajne až po Suezský kanál. Od tej doby je na Orave nedostatok dreva . . . Roľníci mali z toho toľko, že mohli zarábať v lesoch a zarobili toľko, koľko stačilo na najnutnejšie ročné potreby pre rodinu.“⁵⁰

⁴⁵ Ján Hromádka, c. d., 131.

⁴⁶ Rowland, c. d., 2.

⁴⁷ Revický, komentár k štatistike o stave dobytky z r. 1870, ktorá je pripojená k práci.

⁴⁸ Rowland, c. d., 37 n.

⁴⁹ Langer, c. d., kde uvádza aj ďalšiu literatúru k tejto problematike.

⁵⁰ Revický, c. d., kap. *das Holz*.

Obr. 4. Zrubový dom v Podbieli, okr. Trstená. Archív NÚ SAV, i. č. 6895.
Foto S. Kovačevičová, 1954.

Život drevorubačov v lesoch, ich prácu a zárobok opisuje pomerne podrobne J. Nagy, ktorý hovorí aj o zaujímavom systéme svojpomoci u lesných robotníkov — o určitej forme poistného. Pri väčších podnikoch sa robotníkom strhávala z platu určitá časť na krytie výdavkov na lekára a lieky, na vyplatenie náhrady za poškodený voz, alebo za úraz, ktorý sa pri práci stal koňovi. Peniaze, ktoré sa za pracovnú sezónu nevyčerpali, dostala škola v tej obci, z ktorej bolo najviac robotníkov.⁵¹

Na prácu v lesoch tesne nadväzuje ďalšie vedľajšie zamestnanie — *pltníctvo*, o ktorom Revický píše: „Príležitostne, keď je vysoká voda, spúšťa sa drevo po rieke Orave až po Váh a odtiaľ ďalej do sveta. Splavovanie dreva predstavuje pre oravské panstvo a menších majiteľov lesov okrem regálnych benefícií najväčší a najhlavnejší úžitok.“ Na splavovanie slúžila Biela Orava od Brezy a Lokce a Čierna Orava od Jablonky.⁵² Aby sa umožnilo pravidelnejšie splavovanie, spravili sa r. 1824 pri Polhore prvé dve vodné nádrže, r. 1864 pri Zákamennom a v rokoch 1868—1870 pri Mútnom. Aby sa zaistilo lacné splavovanie dreva na dlhšiu dobu v roku, robili sa ďalšie opatrenia, ktoré umožňovali Oravcom dlho-

⁵¹ Nagy, c. d., 182, 174—183.

⁵² Revický, c. d., kapitola o majetkoch oravského panstva a o dopravných prostriedkoch a splavnosti riek.

dobejšiu prácu pri pltiach.⁵³ Obdobie splavnosti riek, keď ešte neboli intenzívne poľné práce, využívali oravskí pltníci tak, že hneď po zvezení plte do Kraľovian vracali sa cez kopce domov, aby čím skôr mohli splaviť ďalšiu plť. Stavanie plti a organizáciu práce pltníkov podrobne opisuje J. Nagy.⁵⁴

Revický nevenoval adekvátnu pozornosť ani plátenníctvu. Obmedzuje sa len na zmienku, že prevláda v Námestovskom okrese a v kapitole o obchode zaznamenáva ústup obchodu s ľanovým plátňom, ktorý je zapríčinený inváziou bavlneného plátňa. Na počiatku rukopisu hovorí však ešte o plátenníctve ako o rozkvitajúcom zamestnaní a ako o jedinej záchrane severnej Oravy pred úplnou biedou. Tuná sa ukazuje časový odstup od začatia do ukončenia rukopisu. Úpadok plátenníctva zaznamenáva aj Rowland, no ešte Nagyovi sa podarilo zachytiť ho aj keď v dozívajúcej forme a doplniť takto obraz podávaný Szonthágom.⁵⁵ V súčasnej etnografickej literatúre sa plátenníctvu na Orave venovala pozornosť.⁵⁶ Keďže Revického rukopis nehovorí nič podstatného k tejto otázke a nič takého, čo by doplnilo Poloncovu štúdiu, bolo by zbytočné rozoberať túto otázku znovu na tomto mieste.

O ostatných zamestnaniach oravského ľudu sa z citovaných prác dozvedáme veľmi málo. Najzaujímavejší je Rowlandov údaj o spôsobe chytania rýb v Zubrohlave.⁵⁷ Revický sa síce venoval včelárstvu, z rukopisu sa však dozvedáme len spôsob, ako zvýšiť jeho úroveň. Z priloženej štatistiky z r. 1870 vidíme, že napriek neodbornému pestovaniu počet úľov nebol na Orave taký nízky, ako by sa dalo očakávať. V stati *Včelárstvo pre kraje zimnejšie* rozoberá Revický možnosti chovu a návod na jeho ekonomickejšie pestovanie.⁵⁸

Remeslám a domáckej výrobe, ktorá bola na Orave v minulosti veľmi rozšírená, nevenuje okrem Nagya ani jeden z uvedených autorov systematickejšiu pozornosť. Nagy v osobitnej kapitole opisuje prácu kamenárov, sklárov, *šmatarov* (handrárov), ako aj spôsob pestovania včiel a rybolov. Spôsob chytania rýb, uvádzaný Rowlandom, nezaznamenáva.⁵⁹

Plastickejší, aj keď nie podrobnejší obraz nám dáva Revický o ľudovom bývaní. V kapitole o spôsobe života ľudu píše: „V najväčšej, severne položenej časti župy nachádzajú mnohé choroby úrodnú pôdu. Podporuje ich zlé bývanie, ktoré najčastejšie pozostáva len z jednej izby bez kuchyne, do ktorej sa na celú zimu, trvajúcu šesť mesiacov, zavrie celá, sedem až desaťčlenná rodina spolu so všetkým možným dobytkom a hydinou. Malé okná zapchajú skoro na jeseň.

⁵³ Rowland, c. d., 68 n.

⁵⁴ Nagy, c. d., 184–196.

⁵⁵ Nagy, c. d., 197–205.

⁵⁶ Andrej Polonec, *Organizácia obchodného života oravských plátenníkov*, Slovenský národopis III, 1955, 49–82.

⁵⁷ „Toľko žien, koľko ich treba na uzavretie Polhorského potoka na plytkom a úzkom mieste si sadne jedna vedľa druhej do vody, rozkročia nohy tak, že sa nimi vzájomne dotýkajú. Určitý počet chlapov, brodiac sa vodou, ženie s palicami a vetvami ryby k ženám, ktoré ich medzi nohami pochyťajú.“ Rowland c. d., 117.

⁵⁸ Podľa Revického štatistiky bolo r. 1870 v okrese D. Kubín 612 úľov, v okrese Tvrdošínskom 555, Námestovskom 346 a v okrese Trstená 590. Štatistika o stave dobytká a úľov priložená ku zbierke rukopisov.

⁵⁹ Nagy, c. d., 210–218.

V najväčšom počte domov nie je komín, a tak sú biedne chyže naplnené celý deň dynam, lebo okno sa otvorí, len keď príde teplá jar.“

Či bola situácia v bývaní vo všeobecnosti taká, ako ju opisuje Revický, dnes už ťažko potvrdiť. No ešte aj o dve desaťročia neskôr hovorí Nagy, že sú aj takí chudobní, ktorí bývajú spolu so zvieratami. Jedna polovica izby je vyhradená zvieratám a druhú obýva rodina. Vo všeobecnosti však uvádza maštale a ich pravidelné umiestnenie vo dvore.⁶⁰ Aj v kapitole o chove dobytky sa zmieňuje ako o samozrejmej veci o chove v maštaliach. Len teľatá, kým trochu nevyrastú, držia sa niekoľko dní kvôli teplote v izbe. V Nagyových rokoch bývanie ľudí so zvieratami v izbe nebolo teda už bežným javom.

Za povšimnutie stojí Revického poznámka, že domy pozostávajú len z jednej izby. O nijakom ďalšom členení domu sa nezmieňuje. Podľa toho mohlo ísť o jednodielny dom. No Nagyov podrobný opis pomerov v ľudovom stavitelstve nenasvedčuje s určitosťou tomu, že by tento typ v jeho období bol taký bežný, ako by sa z Revického rukopisu zdalo. Aj v prípade, v ktorom uvádza bývanie so zvieratami v jednej izbe, Nagy spomína k nej pripojenú bočnú miestnosť, v ktorej je voz a krmoviny. Pri opise členenia domu udáva uzavretý pitvor ako vstupnú miestnosť, z ktorej sa vchádza do izby a do kuchyne. Spomína však aj prípady, v ktorých pitvor chýba, a vtedy sa vstupuje priamo do kuchyne alebo do izby.⁶¹ V druhom prípade by znovu mohlo ísť o typ domu, ktorý opisuje Revický. Materiál o ľudovom stavitelstve a jeho vývoji z tejto oblasti nebol v súčasnej dobe ešte publikovaný a nie je známy.* Robiť preto závery o existencii jednodielneho domu na Orave koncom 19. stor. len na základe uvedených dvoch, aj to dosť nejasných údajov, nemôžeme. Upozorňuje nás však najmä neskoršia Nagyova práca, že snád bude ešte možné k tejto otázke nájsť materiál v teréne.

Obraz o vtedajšom spôsobe života na Orave dokresľujú údaje o ľudovej strave.

„Obyvatelia tohto kraja sú odkázaní v prvom rade na zemiaky, niečo ovseného chleba, na kašu pripravovanú z ovsenej alebo jačmennej múky a na osúchy z ovsenej múky“ píše Revický zhodne so zmienkou v kapitole o príčinách alkoholizmu. Podobné údaje sa dozvedáme aj od Rowlanda: „strava je jednoduchá, pozostáva hlavne z kapusty, z pečiva robeného z ovosného šrotu, zemiakov a mlieka.“⁶² Z Nagyovej kapitoly o chove dobytky vidíme, akým dôležitým artiklom bolo kravské mlieko. Nagy spomína, že väčšina gazdov je nútená odpredať už 2—3 dňové teľa, lebo sú natoľko odkázaní na kravské mlieko. Dvoj- až trojtýždňové teľa, vážiace najviac 12—15 kg, už zriedkakedy vidieť odnášať na predaj. Nedostatok stravy sa v tomto prípade prejavil škodlivo na samom chove dobytky, pretože obmedzoval možnosti dochovávanía junčoviny.⁶³

⁶⁰ Nagy, c. d., 25—47.

⁶¹ Nagy, c. d., 34 n.

* Medzičasom vyšla štúdia V. Pražáka, *K štúdiu lidové architektury a způsobu bydlení na Oravě*, Slovenský národopis IX, 1961, 46—111. Keďže mi táto práca nebola skôr prístupná, nemohla som porovnať tento materiál s materiálom, ktorý máme z 19. stor.

⁶² Rowland, c. d., 36.

⁶³ Nagy, c. d., 158, 167.

Na prvé miesto v strave Nagy kladie zemiaky, poznamenávajúc, že ich neúroda znamená hlad. Kapustu kladie hneď za zemiaky. Keď nieto zemiakov, jedia *lohadzu* — jačmennú kašu. Osúch z jačmennej alebo ovsenej múky nahrádza chlieb, ktorý v chudobných domácnostiach vôbec nepečú. V zime sa je dvakrát za deň a len v lete, keď sú najtuhšie práce, jedáva sa trikrát denne.⁶⁴ Ťažko si predstaviť, aká mohla byť situácia pred zaužívaním zemiakov, ktoré sem prichádzajú len v osemdesiatych až deväťdesiatych rokoch 18. stor. a ktoré sa stali najvýznamnejšou zložkou stravy. No aj v rokoch, keď sa už bežne pestujú, zloženie stravy a jej množstvo, ako z uvádzaných prác vidieť, sú najlepšou ukážkou tamojšej biedy. Podvýživa obyvateľstva v tom čase sa okrem iného odrazila aj na úmrtnosti, a to najmä detí; napr. r. 1889 z 2269 úmrtí pripadlo 935 na deti pod päť rokov. „Deti sú bledé a chorľavé, čoho príčinou je zlá strava, zlý vzduch v izbách a zlé oblečenie, ktoré sa aj v zime skladá len z košielky bez topánok. Ženy si často želajú smrť detí, ešte kým sú malé, aby sa zbytočne netrápili,“ píše Nagy, dokresľujúc neblahé sociálne pomery na Orave.⁶⁵

Vzhľadom na odťažitosť k problematike, ktorá Revického zaujímala a ktorej venoval prevažnú pozornosť, jeho záujem o ľudový odev je pomerne veľký. V osobitnej kapitole, venovanej tejto téme, ho upútala najmä domácka výroba všetkých súčiastok odevu a niektoré z nich aj dosť podrobne opisuje. Vcelku však, tak ako v mnohých iných prípadoch, nedozvedáme sa od neho viac ako od Nagya alebo Szonthága v citovanej Thiringovej štúdii. Revický sa nedotýka ani ostatných oblastí života a kultúry oravského ľudu, a tak najcennejším informátorom pre toto obdobie zostáva práca Nagyova, ktorá má širšie a iné zameranie ako Revického rukopis.

V uvedených prácach z 19. stor. prevažná časť materiálu dokresľuje situáciu v jeho druhej polovici. Nech sú tieto práce zamerané na ktorúkoľvek oblasť záujmov a napriek útržkovitým údajom u všetkých vidíme spoločný údiv nad mimoriadne veľkou biedou tejto oblasti. Zaznamenávajú aj úpadok dôležitých remesiel a mnohé remeslá, ktoré boli v 18. stor. významným zdrojom obživy obyvateľov oravských mestečiek, a tým aj ich okolia, nespomínajú vôbec. Revický o tejto situácii píše: „Remeslá prevádzajú len vtedy, keď nemajú prácu na poli a špeciálnych remeselníkov niet. Župa je úplne izolovaná na všetky strany a od celého sveta odrezaná. Všetok priemysel sa obmedzil len na niekoľko pálenie.“ Niet tu zmienky ani o výrobcoch dreveného riadu, náčinia a šindľov, ktoré výrobky Oravci v minulosti rozvážali na pltiach po Váhu až do Pešti, nespomína sa rozvinuté priekupníctvo s obilím a ani iní remeselníci, známi v 17. a 18. stor. Nehovorí sa už ani o možnosti zamestnania v tunajších hámroch a hutách alebo v papierňach a iných priemyselných podnikoch. Zostala len práca v lesoch a s drevom a odumierajúce zvyšky plátenníctva.

V priebehu minulých storočí vidíme na Orave napriek zlým prírodným pod-

⁶⁴ Nagy, v. d., 59–67.

⁶⁵ Nagy, v. d., 80–100.

mienkam, drancovaniu vojsk a feudálov stálu snahu po zmnožení zárobkových možností z domácich zdrojov, čo sa odrazilo na živom ruchu v oblasti remesiel a domácej výroby a koncom 18. stor. spolu so zlepšením situácie v pestovaní plodín (zemiaky) aj na množstve obyvateľstva, ktoré dosiahlo v tom čase a v doterajších dejinách Oravy vôbec najväčší počet.⁶⁶ V druhej polovici 19. stor., ako sme videli z celého uvedeného materiálu, tento ruch utíchol. Príčiny toho veľmi výstižne opisuje v už citovanej štúdií F. Sedlák: „Vývin kapitalizmu v druhej polovici 19. storočia zatisol chudobnú Oravu úplne na vedľajšiu koľaj. Aj dôležité komunikačné spoje v 19. storočí (Košicko-bohumínska železnica), ktoré nechali Oravu bokom, nepriaznivo pôsobili na jej hospodársky a jej priemyselný rozvoj. . . Celkom na konci 19. storočia došlo síce k otvoreniu miestnej železnice z Kraľovian do Suchej Hory, tá však už nemohla nahradiť význam niekdajšej čulej obchodnej cesty v údolí Oravy, lebo významnejšie spoje s Poľskom sa vybudovali na iných miestach.“⁶⁷ Izolácia Oravy mala za následok masový odchod obyvateľstva za zárobkami na sezónne práce a do Ameriky, zvýšenie závislosti od neistého výťažku z pôdy a od chovu dobytka viedlo k neustálej pauperizácii. Zlepšenie situácie nastalo až v súvislosti so socialistickou industrializáciou Oravy po r. 1945 a s možnosťami zárobkov v priemyselných podnikoch susedných oblastí.

Všetok uvedený materiál pomerne verne odzrkadlil hospodársku situáciu na Orave v 19. stor. a jej sociálne dôsledky. Zhodnoťme však prínos tohto materiálu z etnografického hľadiska.

S výnimkou Nagyovej práce všetky ostatné údaje sú útržkovité a dávajú neúplný obraz o jednotlivých problémoch, ba mnohé problémy si vôbec nevšímajú. Od prác takého charakteru a zamerania sme však viac ani nemohli očakávať. Jedine Nagyova práca, ktorá nemala iný cieľ, ako podať národopisný obraz Oravy, rozoberá niektoré otázky podrobne. Napriek tomu všetkému priniesol nám tento materiál cenné údaje, najmä pokiaľ ide o zamestnanie a staviteľstvo a upozornil na niektoré dôležité javy aj v iných oblastiach (strava, odev). V súvislosti s týmto materiálom sa nám ukázala však aj druhá dôležitá vec. K mnohým údajom z 19. stor., ktoré, pokiaľ šlo o publikované práce, neboli na tomto mieste úplne vyčerpané, nemáme z nášho storočia často materiál, s ktorým by sme mohli staré údaje porovnávať. A tak úplná hodnota staršieho materiálu sa posúdi a ocení len pri komplexnom spracúvaní jednotlivých oblastí v súčasnosti a na základe podrobného zberu materiálu dnešnými metódami práce. Bude však potrebné aj v budúcnosti upozorňovať na nepublikovaný alebo ťažko prístupný materiál z minulých storočí, ktorý sa týka územia Slovenska, aby obraz o ňom mohol byť čo najkompletnejší.

---

⁶⁶ Mnoho cenného a podnetného materiálu o hospodárskom a politickom vývoji Oravy nachádzame v štúdií Františka Sedláka, *Z minulosti Oravy*, Pamiatky a múzeá, 1959, 4, 156–162.

⁶⁷ Pozri rozbor tejto situácie v štúdií F. Sedláka, z ktorej sú prevzaté aj nasledujúce údaje.

ZUSAMMENFASSUNG

In der Studie wird das sich auf das ehemalige Arvaer-Komitat beziehende Material aus dem 19. Jahrhundert behandelt, wobei auf seinen ethnographischen Wert die Aufmerksamkeit gelenkt wird. Durch dieses Material wurde es ermöglicht, die bei gegenwärtiger Forschung im Terrain gewonnenen Angaben zu präzisieren und diejenigen Differenzen genauer zu bestimmen, die sich jeweils im Verlauf der Entwicklung der einzelnen Erscheinungen gebildet haben. Ueber das Komitat von Arva blieben aus diesem Zeitabschnitt zwei Handschriften erhalten: Gyurikovits' *Notitia historico-geographica* (vgl. Bem. 12) und Revickýs *Beschreibung des Arvaer Comitatus*. Die dritte Handschrift von D. Szonthág blieb nur in den Angaben erhalten, die Thiring in seiner Studie (Bem. 4) anführt.

Ausser den erwähnten Handschriften befindet sich ein wertvolles Material auch in den im Verlauf des 19. Jahrhunderts veröffentlichten Arbeiten, wenn auch diese keinen rein ethnographischen Charakter haben. Es ist dies die Arbeit von Rowland aus dem Jahre 1879 (Bem. 3), von Thiring aus dem Jahre 1887 (Bem. 4), von Kubiny aus dem Jahre 1891 (Bem. 9) und schliesslich die ethnographische Monographie von Nagy aus demselben Jahre (Bem. 10).

Indem die Verfasserin in erster Reihe aus der Handschrift von Revický hervorgeht, vergleicht sie sämtliche ethnographische Angaben in den erwähnten Arbeiten und bewertet diese vom Standpunkte des in der gegenwärtigen Zeit durch Erforschung gewonnenen Materials aus, als auch vom Standpunkte der heutigen Forschungsbedürfnisse.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания IX, 1961, № 2

Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носальова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang IX, 1961, Nr. 2. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume IX, 1961, No 2.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Année IX, 1961, No 2. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník IX, 1961, číslo 2. Vychádza štyri razy do roka
Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák

Jazyková redaktorka Klára Vloššáková

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—.

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-06*11213

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma poštový úrad i doručovateľ.